

Sergiu SUVAC

ASPECTE ETNOLOGICE ȘI ARHITECTURALE ALE PORȚILOR ȘI ÎNGRĂDITURILOR TRADIȚIONALE DIN ZONA CODRILOR ORHEIULUI*

CZU:398.34

<https://doi.org/10.52603/rec.2025.37.15>

Rezumat

Aspecte etnologice și arhitecturale ale porților și îngrăditurilor tradiționale din zona Codrilor Orheiului

Articolul dat clarifică unele aspecte etnologice și arhitecturale ale porților și îngrăditurilor tradiționale din zona Codrilor Orheiului. În această zonă se pot observa mai multe elemente de decor la casele și curțile țărănești nemaîntâlnite în alte zone ale Moldovei. Stabilim că florile de piatră, stâlpii și coloanele caselor, stâlpii masivi ai porților porțile și gardurile, incrustațiile în piatră se evidențiază prin cromatică vie, aplicată pe alb sau siniliu, pridvoarele din piatră ornamentate frumos, hornurile cu flori. În aceste localități porțile și îngrăditurile tradiționale au devenit simbol al patrimoniului cultural local, regional și chiar național. Porțile reprezintă primul semn de pătrundere într-o gospodărie, simbolizând prima trecere în spațiul sacru al familiei din spatele curții. Împreună cu împrejmuirea casei, poarta creează o adevărată centură de apărare și încă de la începutul apariției acesteia trebuie să fi avut rol întreit: utilitar, estetic și magico-simbolic. Cu semnificații și motive arhaice, zoomorfe, antropomorfe, cotidiene, culturale, artistice, naturale și cosmice, aceste structuri erau și sunt confecționate de persoane specializate, constructori sau meșteri populari, fiind reliefate în cadrul aspectului lor cu semnificații arhitectonice care să intre într-un ansamblu cu casa și întreaga gospodărie formând o arhitectură populară rustică bogată.

Cuvinte-cheie: poartă, gard, arhitectură, Orhei, stâlp de poartă.

Резюме

Этнологические и архитектурные аспекты традиционных ворот и оград в районе Кодр Орхей

Данная статья проясняет некоторые этнологические и архитектурные особенности традиционных ворот и ограждений в районе Кодр Орхей. В этом регионе прослеживаются множественные декоративные элементы в крестьянских домах и дворах, которые не встречаются в других частях Молдовы. Установлено, что каменные цветы, столбы и колонны домов, массивные столбы ворот и заборов, каменные инкрустации выделяются яркой цветовой гаммой, нанесенной на белый или голубоватый фон, каменные веранды красиво орнаментированы, дымоходы украшены цветочными мотивами. В этих населенных пунктах традиционные ворота и ограждения стали символом местного, регионального и даже национального культурного наследия. Ворота представляют собой первичный знак входа в хозяйство, символизируя первое прохождение в священное пространство се-

ми, находящееся за двором. Вместе с ограждением дома ворота создают настоящий защитный пояс, и с самого начала своего появления они должны были выполнять тройную функцию: утилитарную, эстетическую и магически-символическую. Имея древние значения и мотивы (зооморфные, антропоморфные, бытовые, культурные, художественные, природные и космические), эти сооружения создавались и создаются специализирующимися в их изготовлении людьми – строителями или народными мастерами. Своим обликом они рельефно соотносятся с другими составляющими общей архитектоники, образуя гармоничное целое с домом и всем хозяйством, что способствует формированию богатой сельской народной архитектуры.

Ключевые слова: ворота, забор, архитектура, Орхей, воротный столб.

Summary

Ethnological and architectural aspects of traditional gates and fences in the Codru Orhei region

This article sheds light on some ethnological and architectural features of traditional gates and fences in the Codrii Orheiului region. In this region, there are numerous decorative elements in peasant houses and courtyards that are not found in other parts of Moldova. We note that stone flowers, house pillars and columns, massive gate and fence pillars, stone inlays stand out with their bright colors applied to a white or bluish background, beautifully decorated stone verandas, chimneys with floral motifs. In these settlements, traditional gates and fences have become a symbol of local, regional and even national cultural heritage. The gate represents the primary sign of entry into the farm, symbolizing the first passage into the sacred space of the family, located behind the courtyard. Together with the house fence, the gates create a real protective belt, and from the very beginning of their appearance they had to perform a triple functionality: utilitarian, aesthetic and magical-symbolic. Having ancient meanings and motives (zoomorphic, anthropomorphic, everyday, cultural, artistic, natural, and cosmic), these structures were and are created by specialized builders or folk craftsmen, emphasizing in their image with architectural motives their single component, with the house and the entire farm, thereby forming a multifaceted folk rural architecture.

Key words: gate, fence, architecture, Orhei, gate post.

Argument. Așezările perindate în timp pe spațiul zonei etnografice a Codrilor Orheiului au creat și perpetuat elementele culturale care le putem obser-

va până astăzi. Teritoriul zonei Codrilor Orheiului este relativ mare, cu zeci de sate în care cultura are motive comune dar totuși caracteristici diferite. Comunitățile de aici au creat, neîntrerupt, elemente de construcție arhitecturale care astăzi sunt definitorii pentru cercetarea gospodăriei tradiționale. Meșterii, având modele de arhitectură, au generat, au adaptat, au sintetizat și au promovat esențe artistice pe care le-au considerat valoroase și au creat arhitectura vernaculară caracteristică zonei Orheiului Vechi. Trăind în imediata apropiere a stâncilor de piatră, acceptându-le ca pe o realitate geografică necesară, integrându-le creator modulului de viață, localnicii din satele zonei, au folosit piatra, dezvoltând, mai mult decât în alte centre, tehnicile și instrumentele pentru prelucrarea ei, variind construcțiile, spațiile, suprafețele și decorul din piatră (Bâzgu 2009: 111). Actualmente, satele care se află în zona Codrilor Orheiului fac parte și din câteva structuri instituționale care au în statutul lor scopul de a proteja patrimoniul natural și cultural. Rezervația cultural-naturală „Orheiul Vechi” cuprinde arealul comunei Trebujeni (satele Trebujeni, Butuceni și Morovaia) și parțial teritoriile adiacente din comunele/satele învecinate: Ivancea (satele Furceni și Brănești), Susleni, Mașcăuți și Molovata. Parcul Național Orhei, aflat în hotarele administrativ-teritoriale ale raioanelor Orhei, Strășeni, Călărași și Criuleni (incluzând în total sau parțial 18 localități), devine cea mai importantă structură silvică din țară. Aici prelucrarea pietrei este o îndeletnicire seculară, mai ales că sunt prezente recife calcaroase, așa cum este bazinul Nistrului și Răutului. De asemenea, se pot observa mai multe elemente de decor la casele și curțile țărănești nemaîntâlnite în alte zone ale Moldovei. Florile de piatră, stâlpii și coloanele caselor, stâlpii masivi ai porților și gardurile, incrustațiile în piatră se evidențiază prin cromatica lor vie, aplicată pe alb sau siniliu, pridvoarele din piatră ornamentate frumos, hornurile cu flori și păsările de piatră (Miron 2013: 10-11).

Semnificații simbolice. Porțile reprezintă primul semn de pătrundere într-o gospodărie, simbolizând prima trecere în spațiul sacru al familiei din spatele curții. Împreună cu împrejmuirea casei, poarta creează o adevărată centură de apărare și încă de la începutul apariției acesteia trebuie să fi avut un rol întreit: utilitar, estetic și magico-simbolic. Tradiția a impus aici calități maxime porții, prin prescripții și interdicții de ordin magic. Cunoscând vulnerabilitatea prin care puteau trece spiriturile malefice în gospodărie, oamenii, inclusiv din zona Codrilor Orheiului, puneau în poartă diverse ramuri verzi cu puteri apotropaice în zile de mare sărbătoare, așa cum sunt Floriile, Duminica Mare, Sfântul Gheorghe (Malcoci

2021: 28). Poarta semnifică imaginea, puterea, dibăcia și măreția proprietarului, caracteristici care pot fi atribuite unui spectru cultural mai larg, așa cum au fost și sunt porțile din zona Codrilor Orheiului (Suvac 2024a: 129; Suvac 2024b: 52; Suvac 2024c: 65). În aceste localități, porțile și îngrăditurile tradiționale au devenit simbol al patrimoniului cultural local, regional și chiar național. Localnicii au îmbinat lemnul și piatra, construind după posibilități elemente de gospodărie, care să le protejeze familia. Întâlnim porți și stâlpi din lemn, porți din lemn și stâlpi ciopliți în piatră, porți din metal și stâlpi de asemenea din metal sau piatră. Aspectul stâlpilor de poartă reprezintă o simbioză dintre sculptură și culoare, ce deseori se află în armonie cu casa și alte acareturi din ogradă. Făcând o incursiune în analizele unor zone etnografice din spațiul românesc, și anume zona Iașului, am depistat unele analogii ale decorului tradițional al stâlpilor de porți cu cei din zona etnografică a Codrilor Orheiului. În urma cercetărilor pe care le-a întreprins la Șcheia din Județul Iași, etnograful Ion Chelcea considera că stâlpii de porți reprezintă o transpunere a modelelor preexistente din lemn în piatră. Motivul care ar fi determinat, potrivit lui Ion Chelcea, înlocuirea stâlpilor de lemn cu stâlpi de piatră a constat în „durabilitatea mult mai mare a acestui din urmă material și a corespuns nevoii de a crea forme ce se pot transmite și generațiilor viitoare” (Prohin 2021: 22-23). Totodată, se creează impresia unor motive și simboluri etnografice comune, din mai multe zone, fie acestea românești, occidentale sau orientale.

Componente arhitecturale. Printre gospodăriile în care se păstrează elemente tradiționale din satul Butuceni se remarcă cea a familiei Cerepida. Pe lângă casă, beci, gospodăria surprinde prin stâlpii de la poartă. Aceștia au fost instalați în anii 1935–1936 al secolului XX și reprezintă doi pilastri masivi, simetric amplasați unul față de altul, cu bază de 0.7 x 0.65 m și înălțimea de 2.7 m. La stradă, pe orizontală, stâlpii sunt incrustați și înfrumusețați cu brăie, iar mai sus cu cornișe și flori din piatră, prelucrate minuțios. În calitate de material este folosită piatra de calcar, extrasă din carierele aflate în apropiere. Pe parcursul a mai mulți ani, calcarul și-a pierdut aspectul, fiind împrăștiat periodic cu var sinilit; datorită acestei îngrijiri, stâlpii se află în stare bună. Poarta metalică, care este instalată în anii '70 ai secolului XX, este în disonanță compozițională cu stâlpii din piatră (Imag. 1). Pentru o autenticitate deplină, ar fi potrivit să se instaleze porți din lemn după modelul celor utilizate în anii '30 ai secolului trecut (FDROV, d. 263/35, f. 5).

O poartă tradițională se găsește în complexul gospodăriei Axeniei Potoroacă din s. Butuceni, r-l

Orhei (Imag. 2). Pilonii de piatră ai porților, care asigură accesul pe teritoriul gospodăriei dinspre drumul principal al localității, au fost construiți în anii '50 ai secolului XX (FDROV, d. 310/82, f. 5). Aceștia sunt încununați, în tradiția zonei respective, de originalele „flori” piramidale de piatră, rozeta sau „floarea de Orhei”. Aceștia nu au pe fațadă anumite ornamente decât pe partea superioară. Poarta este simplă, fără decorațiuni, instalată în aceeași perioadă cu pilonii, încadrându-se în peisajul rustic al localității.

Gospodăria lui Vladimir Iațcu din s. Butuceni, r-l Orhei, posedă componente autentice și tradiționale din punct de vedere patrimonial. Unele dintre aceste elemente sunt: poarta cu stâlpii ciopliți în piatră și gardul de piatră (Imag. 3). Stâlpii de piatră ai porților au forme tradiționale pentru zonă, fiind încununați de o originală construcție piramidală, tratată în literatură drept „flori de piatră” (FDROV, d. 311/83, f. 5). Gardul face parte din același complex cu poarta și stâlpii de poartă. Este compus din trei secțiuni: baza din piatră de-a lungul gardului, stâlpi mai mici aproape identici după formă cu cei de la poartă doar în miniatură și secțiuni între stâlpi din metal. Încadrarea în ansamblul rustic al localității este asigurată și de motivele ornamentate pe fiecare dintre stâlpi de la poartă și gard. O altă gospodărie tradițională din s. Butuceni, r-l Orhei, este a lui Șeptelici Gheorghe (FDROV, d. 315/87, f. 5). Aceasta reprezintă un obiectiv de arhitectură tradițională, specifică satelor din zona Codrilor Orheiului, tipică perioadei sfârșitului secolului al XVIII-lea, începutului secolului al XIX-lea. Poarta de lemn a gospodăriei (Imag. 4) este păstrată bine alături de casă și reprezintă un element autentic al epocii. Necesitatea efectuării unor lucrări de restaurare, amenajare, conform perioadei pe care o reprezintă, ar completa cadrul patrimonial al localității.

În obiectivul de patrimoniu al gospodăriei lui Valentin Babenco din s. Butuceni, r-l Orhei, întâlnim câteva elemente tradiționale zonei Orheiului. Pe lângă casa și beciul care reprezintă structuri tipice, este și poarta cu ansamblul stâlpilor de piatră, element autentic al sfârșitului epocii moderne, începutul epocii contemporane (Imag. 5). Floarea de piatră, amplasată pe partea superioară a stâlpilor, reprezintă elementul cheie al sistemului construit, dar și cea mai complexă figură arhitecturală a stâlpilor (FDROV, d. 321/93, f. 5). Aceasta este o imagine stilizată tridimensională a trandafirului (rozetei), fiind îmbogățită cu elemente cioplite.

Gospodăria lui Valeriu Buzălă din s. Morovaia, r-l Orhei, a fost inițiată de către bunei proprietarului în anii 1935–1940, ulterior părinții acestuia au continuat seria de construcții anexe, inclusiv a porții și a stâlpilor

de poartă. Stâlpii de la poartă sunt instalați la sfârșitul anilor '40 ai secolului XX și reprezintă doi pilaștri masivi, simetric amplasați unul față de altul, cu bază de 0.6 x 0.6 m și înălțimea de 2.4 m. La stradă, pe orizontală, stâlpii sunt înfrumusețați cu brâie, iar mai sus cu cornișe și flori din piatră, prelucrate minuțios (Imag. 6). În cazul dat, portița joacă un rol auxiliar și este amplasată sub unghi de 90° față de poarta principală. Astfel, apare un al treilea stâlp, care nu este ornamentat. În calitate de material este folosită piatra de calcar din carierele apropiate. Pe parcursul a mai multor ani, calcarul și-a pierdut aspectul, fiind împrăștiat periodic cu var sinilit, astfel, datorită acestei îngrijiri, se află în stare bună. Poarta metalică, care a fost instalată în anii '70 ai secolului XX, înlocuind-o pe cea de lemn, este în disonanță cu stâlpii din piatră. Pentru autenticitate deplină ar fi potrivit să se instaleze porți din lemn, după modelul porților vechi (FDROV, d. 230/2, f. 5).

Gospodăria Eudochiei Iacov din s. Morovaia, r-l Orhei, reprezintă un obiectiv de arhitectură tradițională din zona Codrilor Orheiului, cu specificație a zonei Orheiului Vechi, localitate cu ieșiri calcaroase. Ansamblul arhitectural al gospodăriei prezintă elemente autentice precum casa, anexele și poarta. Stâlpii de la poartă sunt instalați la sfârșitul anilor '40 ai secolului trecut și reprezintă doi pilaștri masivi, simetric amplasați unul față de altul, cu bază de 0.65 x 0.65 m și înălțimea de 2.2 m (Imag. 7). Stâlpii sunt înfrumusețați cu încrustători, iar mai sus cu cornișe și flori din piatră, prelucrate minuțios. În cazul dat, portița este încadrată în poarta mare, specificație întrebuințată pentru a nu mai construi al treilea pilon de poartă. În calitate de material pentru stâlpi, este folosită piatra de calcar din carierele apropiate. Pe parcursul a mai mulți ani, calcarul și-a pierdut aspectul, fiind împrăștiat periodic cu var sinilit, datorită acestei îngrijiri stâlpii sunt păstrați relativ bine. Poarta metalică o înlocuiește pe cea de lemn, fiind instalată în anii '70 ai secolului XX. Pentru autenticitate deplină ar fi potrivit să se instaleze porți din lemn, după modelul celor utilizate cândva în zonă (FDROV, d. 233/5, f. 5).

În gospodăria lui Pavel Mândru din satul Morovaia, raionul Orhei, am constatat că doar beciul și îngrăditura reprezintă elementele definitorii ale arhitecturii vernaculare specifice zonei Codrilor Orheiului. Gardul este construit din piatră, iar partea superioară – din metal, din trei elemente componente: baza gardului reprezentând un zid de piatră cu înălțimea de 1 m, având stâlpi de dimensiunile 0.4 x 0.4 m și înălțimea de 1.3 m, iar între stâlpi sunt fixate complexe metalice de protecție și legătură. Gardul a fost construit în anul 1970, fiind utilizat și metalul, care s-a înscris perfect în peisajul rustic din localitate (Imag. 8). În pofida

faptului că gardul este construit cu jumătate de secol în urmă, în general, reprezintă un obiect de patrimoniu construit destul de original. Stâlpii sunt înfrumusețați cu cornișe și flori de piatră, prelucrate stilizat, sunt văruți cu var sinilit (FDROV, d. 234/6, f. 5).

În postura sa de obiect de patrimoniu construit, gospodăria lui Alexandru Iațcu din s. Morovaia, r-l Orhei, reprezintă în sine un complex tradițional, format din casă cu prispă și coloane de piatră, cu stâlpi de piatră la porțile de acces. Stâlpii de piatră ai porților au forme tradiționale, autentice pentru zonă, fiind încununați de o construcție originală piramidală, tratată în literatura de specialitate drept „flori de piatră” (Imag. 9). Casa în formele ei actuale a fost construită în anii 1917–1918 de către proprietarul de atunci, Vasile Savin. Actualmente, în rezultatul oficerii actului de căsătorie, gospodăria este în proprietatea familiei Iațcu. Stâlpii au fost lucrați în aceeași ani cu prispa casei de către un meșter cu numele de familie Cojocar (FDROV, d. 253/25, f. 5). Aceștia sunt ornamentați cu motive geometrice și solare. Porțile, chiar dacă sunt metalice, de asemenea prezintă originalitate compozițională, implicit prin motivele reprezentate pe acestea.

Concluzii. Porțile și îngrăditurile în localitățile, aflate în zona etnografică a Codrilor Orheiului, reprezintă un element definitoriu pentru cultura și patrimoniul cultural al Republicii Moldova. Obiectele, confecționate din materiale precum lemnul, metalul sau piatra și împodobite cu ornamente, exprimă motive arhaice, zoomorfe, antropomorfe, precum și semnificații culturale, artistice, naturale sau cosmogonice. Aceste structuri erau și sunt realizate de persoane specializate, precum constructorii sau meșterii populari. Aceste materiale, integrate armonios în structura arhitecturală, capătă semnificații simbolice și estetice, contribuind la unitatea compozițională a casei și gospodăriei, definind astfel o arhitectură populară expresivă.

Notă

*Acest articol a fost elaborat în cadrul subprogramului de cercetare: 170101 – *Cercetarea și valorificarea patrimoniului cultural construit, etnografic, arheologic și artistic din Republica Moldova în contextul integrării europene.*

Lista abrevierilor

FDROV – Fondul de documente al Rezervației cultural-naturale „Orheiul Vechi”

Referințe bibliografice

Băzgu E., Ursu M. Arhitectura vernaculară în piatră din Republica Moldova – o redescoperire a fenomenului. In: *Akademos*, nr. 4 (15), decembrie 2009, 118-113.

FDROV, dosar nr. 263/35 de patrimoniu istorico-cultural. Arhitectură vernaculară. Gospodăria lui Valentin Cerepida, s. Butuceni, r-l Orhei, întocmit de Constantin

Andrușceac la 20.12.2006, fila 5, 13.

FDROV, dosar nr. 310/82 de patrimoniu istorico-cultural. Arhitectură vernaculară. Gospodăria Axeniei Poto-roacă, s. Butuceni, r-l Orhei, întocmit de Sergius Ciocanu la 20.12.2006, fila 5, 9.

FDROV, dosar nr. 311/83 de patrimoniu istorico-cultural. Arhitectură vernaculară. Gospodăria lui Vladimir Iațcu, s. Butuceni, r-l Orhei, întocmit de Sergius Ciocanu la 20.12.2006, fila 5, 7.

FDROV, dosar nr. 315/87 de patrimoniu istorico-cultural. Arhitectură vernaculară. Gospodăria lui Gheorghe Șeptelici, s. Butuceni, r-l Orhei, întocmit de Ludmila Codreanu la 16.12.2006, fila 5, 15.

FDROV, dosar nr. Dosar Nr. 321/93 de patrimoniu istorico-cultural. Arhitectură vernaculară. Gospodăria lui Valentin Babenco, s. Butuceni, r-l Orhei, întocmit de Ludmila Codreanu la 23.12.2006, fila 5, 15.

FDROV, Dosar nr. 230/2 de patrimoniu istorico-cultural. Arhitectură vernaculară. Gospodăria lui Valeriu Buzăla, s. Murovaia/Morovaia, r-l Orhei, întocmit de Constantin Andrușceac la 20.12.2006, fila 5, 12.

FDROV, dosar nr. 233/5 de patrimoniu istorico-cultural. Arhitectură vernaculară. Gospodăria Eudochiei Iacov, s. Murovaia/Morovaia, r-l Orhei, întocmit de Constantin Andrușceac la 20.12.2006, fila 5, 15.

FDROV, dosar nr. 234/6 de patrimoniu istorico-cultural. Arhitectură vernaculară. Gospodăria lui Pavel Mândru, s. Murovaia/Morovaia, r-l Orhei, întocmit de Constantin Andrușceac la 20. 12. 2006, fila 5, 12.

FDROV, dosar nr. 253/25 de patrimoniu istorico-cultural. Arhitectură vernaculară. Gospodăria lui Alexandru Iațcu, s. Murovaia/Morovaia, r-l Orhei, întocmit de Sergius Ciocanu la 20.12.2006, fila 5, 10.

Malcoci V. Structuri și semnificații mitofolclorice în arhitectura populară din Republica Moldova, Chișinău: Editura Epigraf, 2021.

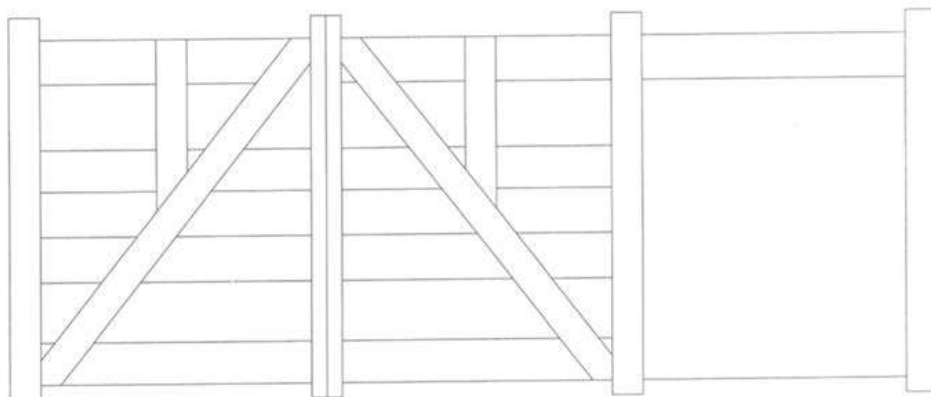
Miron M. Catalogul meșteșugurilor practicate în arealul Parcului Național Orhei. Chișinău: UNDP Moldova, 2013.

Prohin A. Etnograful Ion Chelcea și românii de la est de Prut. In: *Istorie, etnografie și spiritualitate în viziunea personalităților basarabene din a doua jum. a sec. al XIX-lea – prima jum. a sec. XX.* In memoriam Acad. Iustin Frățiman. Ediția a II-a, 10-12 septembrie 2020. Chișinău: Print-Caro SRL, 2021, 22-23.

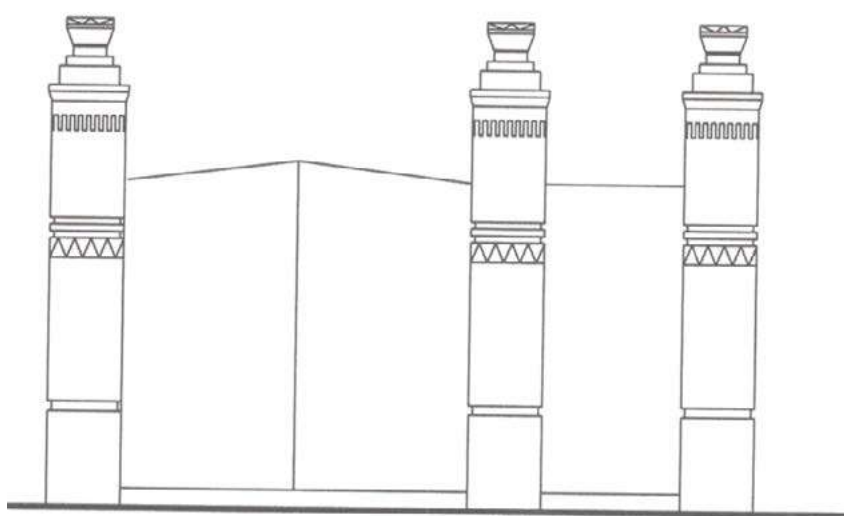
Suvar S. Aspecte conceptuale ai termenilor de specialitate privind poarta și îngrăditurile tradiționale. In: *Revista de Etnologie și Culturologie*, vol. XXXVI, 2024a, 128-131.

Suvar S. Etimologia termenilor de specialitate privind poarta și îngrăditurile tradiționale. In: *Simpozionul internațional de etnologie dedicat Zilei Universale a Iei și Zilei Naționale a Portului Popular.* Programul și rezumatetele comunicărilor, Chișinău, 2024b, 52.

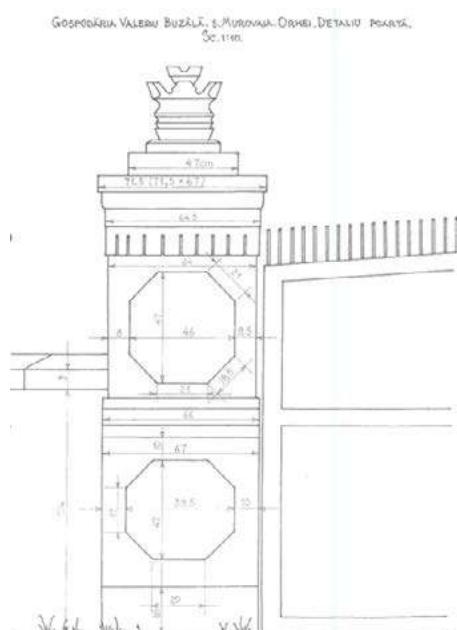
Suvar S. Poarta și îngrăditurile tradiționale din cadrul Rezervației cultural-naturale „Orheiul Vechi”. In: *Materialle Conferinței Științifice Internaționale „Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare”.* Ediția a XVI-a dedicată Zilelor Europene ale Patrimoniului, 26-27 septembrie 2024. Chișinău, 2024c, 65.

Imag. 4. Poarta de lemn a gospodăriei lui Gheorghe Șeptelici, s. Butuceni, r-l Orhei (FDROV, d. 315/87, f. 15)

Imag. 5. Poarta și stâlpii de poartă a gospodăriei lui Valentin Babenco, s. Butuceni, r-l Orhei (FDROV, d. 321/93, f. 15)

Imag. 6. Detaliu: poartă și pilon a gospodăriei lui Valeriu Buzălă, s. Morovaia, r-l Orhei (FDROV, d. 230/2, f. 12)

